

Hilde Henriksen Waage

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier (IAKH),
Universitetet i Oslo (UiO)

HIS 2411/HIS 4411 Neighborhood Bully? Stormaktene og Midtøsten siden 1945

Tema 3:

Et flyktningproblem blir til

Anbefalt litteratur:

Ole Kristian Grimnes, *Den todelte verden, Cappelens verdenshistorie, bd. 18*, ss. 98-100.
Donald Neff, *Fallen Pillars. US policy towards Palestine and Israel since 1945*, ss.55-105, 107-112

Hovedspørsmål:

- *Hvorfor har vi ingen fred i Midtøsten i dag mellom Israel og palestinerne?*
- *Hvordan kan vi forklare konflikten?*
- *Hva er de dypereliggende årsakene til at konflikten har utviklet seg slik som den har?*
- *Hvorfor er det viktig å kunne historie for å forstå konfliktene i Midtøsten?*
- *Hvordan er de knyttet sammen? Hvordan har de virket inn på hverandre?*
- *Hvordan har stormaktene forholdt seg til regionen?*
- *Hvordan har det virket inn på konfliktene?*

Maktforholdene etter krigen i 1948

Israel

Seiret og kom styrket ut av krigen.

Israelsk ekspansjon utover det som var lovet i FNs delingsplan.

Mer homogen stat etter den palestinske flyktningbølgen.

Det jødiske folketallet økte.

Drøm var blitt virkelighet.

Palestinerne

En katastrofe.

Et ydmykende militært nederlag.

Israel, Transjordan og Egypt tok hver sin bit av det som skulle blitt en egen stat.

Vestbredden ble innlemmet i Transjordan.

Egypt kontrollerte Gaza-stripen.

Palestinerne ble dømt til et liv som internt fordrevne, i eksil og i flyktningleire.

Araberstatene

Nektet å akseptere nederlaget
Nektet å slutte fred med Israel
Følte at FN hadde sviktet
Stor bitterhet mot stormaktene

Det palestinske flyktningproblemet ble til

Viktig politisk konsekvens av krigen.
Mellom 600 000 og 760 000 palestinere flyktet i tiden desember 1947 - 1949.
Flyktningproblemet har rystet Midtøsten.
Problemet er fremdeles like uløst.
"Skyld"-diskusjon pågår fortsatt.
Offisielle israelske forklaringer legger vekt på krig, kaos og de arabiske ledernes rolle.
Araberstatene hevder det var israelerne som fordrev palestinerne.

Israelsk arkivmateriale

1987/1988: Bøker av de "nye historikerne" i Israel, bl.a. Avi Shlaim og Benny Morris.
Belyser og forklarer de dramatiske månedene i 1948.
Internasjonal publisitet, voldsomme reaksjoner i Israel.
Funnene lite flatterende for Israel.
Funnene ytterligere styrket i 2004: Handlinger fra det høyeste israelske hold var bevisste.

Den første bølgen av flyktninger

Forlot Palestina i tidsrommet desember 1947 - mars 1948, altså før opprettelsen av Israel.
Over- og middelklasse flyktet, spesielt fra byene Haifa, Jaffa og jødisk-kontrollerte områder i Vest-Jerusalem.
Deler av befolkningen på landsbygda evakuerte også.
Denne flyttingen var målløs og kaotisk.
Bante veien for den masseflukt som fulgte; massene i byene og på landsbygda følte seg forlatt av sine ledere.
Jødernes offensiv og forventningene om jødiske angrep resulterte i en blind, panikk-artet masseflukt.

Deir Yassin-massakren

9. april 1948: Omkring 250 innbyggere massakrert i landsbyen i nærheten av Jerusalem.
Landsbyen angrepet av Irgun, ledet av Menachem Begin.
Jødiske ledere fordømte massakren.
Arabiske ledere utnyttet massakren i propagandaøyemed.
Fikk motsatt effekt; store skarer av palestinere flyktet heller enn å kjempe mot jødene.

Plan D

Plan D (Dalet) utarbeidet i mars 1948.
Ga israelske styrker klarsignal til å renske grenseområdene og hovedkommunikasjonslinjene for palestinere.
Lokale Haganah-enheter utførte Plan D.

Planen ble tolket slik den enkelte lokale kommandant fant passende.
Graden av utdriving varierte derfor fra sted til sted.
Fordrivingen var militært og strategisk begrunnet.

Spørsmålet om å fordrive palestinerne

Ble aldri diskutert i "nasjonale" beslutningstagende organer.
Alle israelske instanser "forsto" at desto færre palestinerne som var igjen, desto bedre.
Israels skjebne sto på spill.
De arabiske lederne påskyndet masseflukten: De var splittet.
Forvirringen var fullkommen.
De arabiske lederne brukte lang tid på å se omfanget av flyktningproblemet.
Appellene om å bli kom altfor sent.
Totalt antall på omkring 350 palestinske landsbyer ble i etterkant enten systematisk jevnet med jorden eller overtatt av israelerne.

Den palestinske masseflukten

Kom overraskende på jødiske ledere.
Forskrekket over den psykose som var skapt.
Flukten var en gave; åpnet muligheten for en "ren" jødisk stat.
Jødene kunne gripe den enestående sjansen som var gitt dem.
Skulle palestinerne få lov til å vende tilbake?
Sett med israelske øyne ville en tilbakevending være skjebnesvangert.
16. juni 1948: Regjeringen i Israel bestemte at ingen flyktninger skulle få lov til å komme tilbake så lenge krigen varte.

"Naturlig overtakelse"

Israelerne overtok gradvis de palestinske flyktningenes jord og eiendom.
Høsten 1948: Årets avling var moden for innhøsting – man kunne vel ikke la den gå tapt?
"Naturlige" handlinger bante veien for en mer bevisst politikk for å sikre seg palestinsk eiendom og jord.
Politikken gjorde det i realiteten umulig for palestinerne å vende tilbake.
Forlatte palestinske landsbyer og jordbruksområder ble ødelagt eller overtatt.
Jødiske immigranter bosatte seg i intakte palestinske hus.
"Absentees Property Law" innført i 1950: Israel tok juridisk over all forlatt palestinsk eiendom.

Etter våpenhvilen

Juni 1948: Våpenhvile.
Kampene blusset opp igjen.
Ytterligere 300 000 palestinere flyktet.
Den israelske hæren skulle unngå deportasjoner og ødeleggelse av landsbyer.
På lavere nivåer i hierarkiet var tendensen en annen:
- En ren jødisk stat syntes i ferd med å bli en realitet.
- Hevnlysten var større etter harde kamper i mai/ juni.

Den arabiske og palestinske siden

Palestinerne: Økt motivasjon for å bli værende.

Arabiske ledere presset også på for å få dem til å bli.

Arabiske regjeringer forsøkte å hindre at flere palestinere kom inn i deres respektive land.

Mindre spontan flukt i siste halvdel av 1948.

Benny Morris

Israelsk historiker.

Nye arkivfunn.

Flere tilfeller av israelske massakrer, likvidasjoner og voldtekter enn man hadde trodd.

Morris har dokumentert 24 israelske massakrer.

Likvidasjonene ble utført for å få palestinerne til å ta landeveien fatt.

David Ben-Gurion: Beskyttet gjerningsmennene.

Morris mener i dag at Ben-Gurion burde ha "fullført jobben".

David Ben-Gurion

Ønsket færrest mulig palestinere innenfor den nye jødiske staten.

Håpet at palestinere ville fortsette å flykte.

Unngikk alltid å utforme klare, skriftlige direktiver om utdriving.

De rundt ham "forsto" hva han ønsket.

Ønsket ikke å framstå i historien som den store fordriveren.

Den israelske regjeringen skulle ikke drive en moralsk tvilsom politikk.

De israelske offensivene i juli og i oktober 1948

Fordriving og brutalitet mot sivilbefolkningen.

Ben-Gurion ga klarsignal til fordrivingen av palestinere fra Lydda og Ramle.

Befolkningen i Nasaret fikk lov til å bli.

Sør: Ingen palestinere igjen.

Nord: Mange palestinere i Øvre Galilea.

Det religiøse bildet var mer sammensatt i nord.

Den israelske hæren behandlet vanligvis kristne og drusiske befolkningsgrupper bedre enn muslimske.

Grad av fordriving ofte et resultat av den lokale general.

Myter og virkelighet

Årsakene til at palestinere flyktet i 1947-1949 var sammensatt

Finnes ingen enkeltstående forklaring

Israel utnyttet til fulle den muligheten som ble gitt dem til å få en etnisk homogen stat

FN og flyktningproblemet

Grev Folke Bernadotte: Nyutnevnt meklingsmann for Palestina.

Å løse flyktningproblemet var et hovedmål.

Flyktningene hadde rett til å vende tilbake.

Israel hadde på sin side plikt til å repatriere dem.

Et ufravikelig prinsipp.

Bernadotte fikk erfare hvor vanskelig det var å få Israel til å repatriere.

Israels offisielle politikk

16. juni 1948: Den israelske regjeringen behandlet flyktningproblemet.

Ben-Gurion og Shertok: Talte med styrke mot tilbakevendelse.

”Det er vår politikk. De får ikke returnere.”

Utad ble det gitt uttrykk for større fleksibilitet.

Sommeren 1948: Økende internasjonalt press for å få flyktningene repatriert.

Israels politikk hadde hardnet.

Israel og flyktningproblemet

Sammenkobling av flyktningproblemet og Israels ønske om anerkjennelse og fred med araberstatene.

Flyktningene var blitt et forhandlingskort.

Grev Folke Bernadotte presset stadig sterkere på Israel.

Han ble brysom for israelerne.

Det kostet ham livet.

Amerikansk kritikk

USA hadde vært Israels trofaste støtte.

Den amerikanske opinionen hadde vært sterkt pro-israelsk.

Forholdet slo sprekker pga Israels behandling av palestinerne.

Amerikanske diplomater beskrev Israels stilling som rigid og kompromissløs.

Amerikansk press

Presset fra USA fortonet seg som alvorlig i august 1948

USA overveide tiltak som Israel ikke ville like

Washington var beredt til å bruke sanksjoner

Ben-Gurion: Ville ikke inngå kompromiss

Israelske myndigheter sto samlet i synet på flyktningene og at man skulle gjøre alt for å hindre flyktningenes hjemvendelse.

Grev Folke Bernadotte

16. september 1948: Bernadotte-planen fullført.

17. september: Bernadotte myrdet av Stern-ligaen ledet av bl.a. Shamir.

20. september: Planen offentliggjort.

Bernadotte: Flyktningene hadde rett til å vende tilbake.

Tilbakevendelse viktig for en eventuell løsning.

Bernadotte og planen forsvant fra den internasjonale arena.

Ralph Bunche: Vektla ikke en løsning basert på tilbakevendelse.

Palestine Conciliation Commission

Kravet om tilbakevendelse nedfelt i FNs resolusjon 194 (III) av 11. desember 1948.

Israel skulle betale erstatninger til de flyktninger som ikke valgte å vende tilbake.

FN nedsatte en meklingskommisjon: Palestine Conciliation Commission (PCC).

Israel nektet stadig å ta flyktningene tilbake.
Araberstatene ville ikke ha dem: De krevde repatriering.
Araberstatene hadde ikke økonomi til å absorbere hundretusener av flyktninger.
PCC og USA befant seg i en klemme.

Løsning: Israel måtte komme med et initiativ.
Israel motsatte seg å ta flyktningene tilbake.
Acheson og Truman var lei av Israels steile holdning.
5. april 1949: Den amerikanske presidentens misnøye med Israel kommunisert til israelske ledere.
Fikk ingen umiddelbar virkning.

Internasjonal fredskonferanse i Lausanne

Partene diskuterte hele problemkomplekset:

- Flyktninger
- Jerusalem
- Grenser
- Anerkjennelse

Forhandlingene sto i stampe fra første stund.
Ingen fremgang ble oppnådd.

Den amerikanske presidenten

President Truman hadde nå fått nok av israelsk steilhet.

Han intervenerte overfor Israel i mai 1949.

I brev til Ben-Gurion: Den amerikanske regjering "ser ikke at den israelske regjeringens nåværende holdning stemmer overens med prinsippene som har dannet fundamentet for USAs støtte [til Israel]."

Israelerne forsto at de måtte gi noe.

100 000-tilbudet

Lausanne-konferansen var i ferd med å bryte sammen.

Israel var redd for få skylden for et eventuelt sammenbrudd:

- Hvilket utspill ville påføre Israels minst mulig skade?
- Ballen måtte spilles over til araberstatene.

Utspillet måtte minske presset fra USA og PCC.

Israel lanserte 100 000-tilbudet.

Utenriksminister Acheson: Tilbudet ikke tilfredsstillende.

President Truman vurderte det annerledes og mente det kunne "skape bevegelse i situasjonen."

Israel offentliggjorde tilbudet 28. juli 1949: En politisk eksplosjon i Tel Aviv.

Araberstatene avviste forslaget som "mindre enn symbolsk"

Status quo

Tiden jobbet for Israel

Våpenstillstandsgrensene ble *de facto* grenser.

Flyktningene forble i araberlandene.

Abba Eban: “[Det var] ikke nødvendig å løpe etter fred. Våpenstillstand er nok for oss; løper vi etter fred vil araberne sette en pris - grenser eller flyktninger eller begge. Vi vil vente noen år.”

Lausanne-konferansen avsluttet uten å ha kommet frem til et resultat.

Flyktningene ingen brydde seg om

FN: Ute av stand til å få flyktningene tilbake.

Lausanne-konferansen: La lokk over hele flyktningproblemet.

En mulighet til å løse problemet gikk tapt i Sveits denne høsten.

Tiden fortsatte å arbeide for Israel.

Palestinerne hadde mistet alt de eide.

De var flyktninger i fremmede land og internt fordrevne i den nyopprettede staten Israel.

Uholdbar situasjon

Palestinerne oppdaget at de var direkte uønsket i de arabiske landene de hadde flyktet til. Gazastripen var forvandlet til en flyktningleir.

Egypterne holdt området under militær kontroll; begrenset bevegelsesfrihet.

Libanon: Adgangsregulerte gettoer.

Flyktningene hadde verken fulle politiske rettigheter eller militære forpliktelser.

Syria: Leveforholdene bedre, men landet krevde ubetinget tilslutning til det rådende regimet.

Situasjonen annerledes i Jordan der flyktningene fikk adgang til rettigheter.

Palestinerne var bitre; den eldre generasjonen husket hva de hadde mistet i Palestina.

Araberstatenes motstand mot integrering

For araberstatene var palestinerne en byrde og et problem, samt en stadig påminnelse om nasjonal ydmykelse.

Araberstatenes motstand mot integrering var hovedsakelig politisk motivert.

Flyktningenes nød og nærvær ble brukt som et politisk maktmiddel i kampen mot Israel.

Dette fremmet også et annet viktig mål: Å undergrave den israelske statsdannelsen.

Misfornøyde palestinerne truet stabiliteten til de fra før vaklende arabiske regimene.

Repatriering var den eneste rettferdige løsningen.

UNRWA

8. desember 1949: United Nations Relief and Works Agency (UNRWA) opprettet.

UNRWAs mandat var å utføre nødhjelpsarbeid og sørge for sosial velferd for palestinske flyktninger.

Startet sitt arbeid i 1950 med forventning om kort levetid for organisasjonen.

UNRWA var, slik flyktningene så det, en organisasjon som arbeidet for å få dem integrert i araberlandene.

Politiske spørsmål lå utenfor UNRWAs mandat.

Repatriering eller kompensasjon ble overlatt til PCC.

PCC: Ute av stand til å komme til enighet med Israel om flyktningene.

Formelt eksisterte PCC på hele 1950-tallet, til tross for økende passivitet.

Internasjonalt svik

For flyktningene representerte dette nok et svik fra det internasjonale samfunnets side:

- FN hadde vedtatt at halvparten av deres hjemland skulle gis til jødene - mot deres vilje.
- Verdensorganisasjonen hadde sittet på gjerdet og sett på at jødene også erobret de områder som ifølge den opprinnelige delingsplanen skulle utgjøre palestinerne land.
- Oppfatning om at UNRWA "arbeidet imot" at de skulle få lov til å komme tilbake til sine hjem.

Internasjonal støtte til UNRWA

Israel støttet opprettelsen av UNRWA.

Dette standpunktet var politisk begrunnet.

Israel så UNRWA som det første, viktige skritt på veien til integrering i araberlandene.

Den arabiske liga protesterte før døve ører i FN.

Til slutt støttet også araberstatene opprettelsen av UNRWA.

Palestinerne demonstrerte mot planene om permanent bosetting i araberlandene.

"De som ofret seg"

Palestinerne ville fortsette kampen mot Israel.

Fra Kairo dannet Yassir Arafat studentorganisasjonen al-Fatah i oktober 1959.

Krysset grensen for å foreta militære angrep mot israelerne.

Egyptis president Nasser begynte å organisere palestinske kommandostyrker (fedayeen) som foretok geriljaraid inn i Israel

FN mistet troen på løsning

I 1957 ble UNRWA tvunget til å gi opp sine langsiktige prosjekter.

FN-organisasjonens hovedoppgave ble å dele ut matrasjoner og sørge for grunnleggende helse- og utdanningstjenester.

Ved inngangen til 1950-årene trodde FN at flyktningene enten ville bli repatriert i Israel eller bli absorbert i araberlandene.

Ved utgangen av 1950-tallet mistet FN troen på begge deler.

Fremdeles uten løsning...

Palestinerne ble boende i flyktningleirene.

UNRWA klarte knapt nok å skaffe penger til direkte understøttelse.

Flyktningene nektet å la seg integrere.

Araberstatene og Israel var lite samarbeidsvillige.

Palestinerne utviklet en stor bitterhet mot Vesten og Israel.

Det samme uløste palestinske flyktningproblemet eksisterer i dag.